

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОГЛЯДІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті охарактеризовано педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського в контексті сучасної дошкільної освіти; виокремлено шляхи реалізації його педагогічних поглядів щодо формування соціально-комунікативних умінь старших дошкільників; зацентовано увагу на ролі гри в процесі розвитку комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: *гра, комунікативні здібності старшого дошкільника, соціально-комунікативна компетенція, спадщина В. О. Сухомлинського.*

В статтє охарактеризировано педагогическое наследие В. А. Сухомлинского в контексте современного дошкольного образования; выделены пути реализации его педагогических взглядов по формированию социально-коммуникативных умений старших дошкольников; сакцентировано внимание на роли игры в процессе развития коммуникативных умений детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: *игра, коммуникативные способности старшего дошкольника, наследие В. А. Сухомлинского, социально-коммуникативная компетенция.*

V. A. Sukhomlinsky's educational legacy in the context of modern pre-school education is regarded in the article as well as the ways of implementing the of the researcher's educational views on the development of social and communicative skills of senior preschool children are singled out and; the importance of role play in the development of preschool children communicative skills is also emphasized.

Key words: *communicative skills of senior preschoolers, role-play, social and communicative competence, V. A. Sukhomlinsky's legacy.*

Постановка проблеми. Плануючи навчально-виховну роботу в дошкільному закладі, неможливо не враховувати творчу спадщину видатного вченого В. О. Сухомлинського, який розробив цілісну педагогічну систему, де органічно поєднав класичну педагогіку, народні звичаї та власні творчі знахідки. Вчений зумів продемонструвати зразки педагогічної мудрості, що мають важливе значення не тільки для дошкільної практики сьогодення, а й для сучасної педагогічної теорії. Його ідеї відповідають загальноцивілізаційним тенденціям розвитку, що все більше утверджуються в Україні. Одна з них – ідея особистісного підходу до організації навчання, виховання та роботи з дітьми й

молоддю. В. О. Сухомлинський – перший із дослідників, який на сторінках української педагогічної преси підняв питання про розвиток комунікативних здібностей дітей на засадах ідей гуманістичної педагогіки [3, с. 8-9].

Дослідник розглядав дорослого (батька, педагога) як посередника між зовнішнім світом і дитиною та вважав, що лише за дотримання цієї умови вона гармонійно розвиватиметься. Вихователі та батьки повинні доволіно вводити дитину в її спосіб життя, властиві лише їй форми пізнання світу людей і речей. Згідно з поглядами В. О. Сухомлинського батьки та педагоги повинні керувати процесом освоєння дитиною навколишнього середовища. Ось чому він наголошував, що “батькам, особливо молодим, треба оволодіти елементарними знаннями як про шкільне, так і дошкільне виховання” [9, с. 173].

Педагогічні праці В. О. Сухомлинського пронизані любов’ю до рідної мови. Вчений уважав, що оволодіння рідною мовою як засобом пізнання й способом людського спілкування є найбільш вагомим досягненням дошкільного дитинства. Він образно називав рідну мову “невмирущим джерелом”, з якого дитина черпає перші уявлення про навколишній світ.

Використання гри в дошкільній освіті набуває першочергового значення, оскільки вона є основним видом діяльності в дітей цього віку. За допомогою гри пізнається світ, а в її процесі формуються та закріплюються властивості, вміння й здібності, необхідні старшому дошкільнику для виконання соціальних та професійних функцій у майбутньому. В. О. Сухомлинський писав: “У грі розкривається перед дітьми світ... Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості й любові до знань” [12, с. 95].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені-мовознавці (Н. Бабич, І. Білодід, А. Богуш, М. Вашуленко, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, А. Коваль, Л. Мацько, В. Мельничайко, М. Пентилюк, В. Русанівський, Є. Чак, Г. Шелехова) присвятили свої наукові праці проблемам культури спілкування, вмінню створювати власні висловлювання, а також теоретичним і практичним аспектам культури спілкування.

Вивченням соціальних компетенцій займалися Г. Білицька, Н. Білоцерківець, А. Брушлинський, Є. Коблянська, Л. Коломійченко, С. Краснокутська, А. Кулин, В. Куніцин, О. Миколаїв, У. Пфінгстен, К. Рубін, Л. Роуз-Креснор, В. Цветков та інші.

Такі вчені, як Л. Белінова, А. Валлон, С. Новосьолова, Е. Петрова, К. Щербакова класифікують гру як цілеспрямовану свідому діяльність, у процесі якої дитина проявляє активність, самостійність, ініціативність, будує стосунки з іншими дітьми та дорослими. На сучасному етапі проблемою ігрової діяльності займаються Л. Артемова, А. Богуш, Г. Григоренко, Л. Іщенко, О. Поліщук, Т. Поніманська, О. Чепка та ін. Утім у цих дослідженнях не приділено належної уваги питанню формування соціально-комунікативної компетенції дошкільників крізь призму педагогічних ідей В. О. Сухомлинського.

Метою нашої статті є аналіз особливостей формування соціально-комунікативних здатностей старших дошкільників у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Навчально-виховна діяльність – одна з важливих соціальних функцій дитини старшого дошкільного віку. Зважаючи на це, відповідні соціальні норми існування в суспільстві розглядаються як вимоги, яких маленька людина мусить свідомо дотримуватися. Завдяки виконанню означеної діяльності визначаються відносини дошкільника з дорослими і ровесниками у сім'ї, садочку, поза дошкільним закладом, проявляється самооцінка, ставлення до себе тощо.

Найважливішою виховною функцією дошкільної освіти є формування гармонійно розвиненої особистості, адже дошкільник не тільки осмислює, а й сприймає навколишній світ, усвідомлює себе в ньому. Саме від ступеня осмисленості зовнішнього світу залежить ступінь саморозуміння. В.О. Сухомлинський, спираючись на це, створює методологічну рамку для осмислення процесу саморозуміння, виокремлює параметри активності й діяльності, що репрезентують розвинену особистість дошкільника [2].

На сьогоднішній день у науковий обіг увійшли такі поняття, як «компетентність», «компетенція», «соціально-комунікативна компетенція». Під компетенцією розуміють: соціальну взаємодію, якою людині необхідно володіти, аби спілкуватися зі своїми партнерами і вести міжособистісний процес координації дій співпраці або конфронтації; попередню вимогу до когнітивної перебудови, вимогу, що реалізує можливість формулювати і переформулювати зміст ситуації взаємодії [7].

Формування соціально-комунікативної компетенції сьогодні є пріоритетним напрямком компетентнісного підходу. Соціальна компетенція старшого дошкільника визначається науковцями як знання, вміння та навички, які необхідні йому для вирішення соціальних і поведінкових ситуацій.

Під комунікативною компетенцією дитини дошкільного віку ряд науковців (А. Арушанова, К. Менг, О. Шахнарович) розуміють здатність будувати спілкування за допомогою мови. Вона зокрема передбачає дотеретичні (практичні) знання мови (фонетика, лексика, граматики), вміння формувати і формулювати думки за допомогою слова (побудова тексту), мовленнєву взаємодію з партнером (інтеракція) [1].

В. О. Сухомлинський переконує, що в старшого дошкільника повинні бути присутні результати розумового розвитку, а саме: мисленнєві, мнемічні, комунікативні, сенсорні здібності. До речі, вчений не ототожнює їх із відповідними результатами навчання, що притаманне сучасним науковцям [2].

Також Василь Олександрович зауважує: “Чим менше слово передає образи безпосереднього сприймання, тим гірше сприймається ідея і, що особливо важливо, слабшає емоційне ставлення дитини до навколишнього світу” [11, с. 246]. Ця думка є надзвичайно важливою, адже через спостереження і слово дошкільник отримує знання про природу, побут, суспільні явища, засвоює доступні йому факти навколишнього життя. Проте багато дітей, потрапивши в дитячий садок – нове для себе суспільне

середовище, не вміють поводитися в колективі, будувати стосунки з незнайомими людьми. Тому питанню розвитку спілкування дошкільників у різних життєвих ситуаціях вихователю необхідно приділяти якомога більше уваги.

Сприятливим для формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку є змістовне життя малюків у дитячому садку: цікаві заняття, екскурсії, різноманітні спостереження, години дозвілля, праця, яскраві свята та ігри. Вихователю потрібно лише вміло поєднувати всі види навчально-виховної діяльності, дбати про різнобічний розвиток дітей, сприяти встановленню здорових, дружних взаємин між ними. Педагог також повинен згуртовувати колектив, обговорювати з дітьми побачене та пережите ними, розвиваючи, таким чином, їх здатність будувати довірливі відносини.

В. О. Сухомлинський надавав великого значення дотриманню певної системи у навчально-виховному процесі. Завдяки цій системі, на його думку, діти одержують не ізольовані, а синтезовані, об'єднані змістовими зв'язками знання. Він також вважав, що неможливо уявити процес навчання та виховання без практичних умінь і навичок, а саме: вміння спостерігати за явищами навколишнього світу, мислити, висловлювати думки про те, що бачиш, думаєш, робиш, спостерігаєш, читаєш [6, с. 53-55]. Адже ці вміння і навички є основою для розвитку соціально-комунікативних навичок старших дошкільників, вагомою складовою комунікативної компетенції дитини.

Розвиток мовлення дітей В. О. Сухомлинський розглядав як необхідність для того, щоб озброїти їх умінням правильно, з дотриманням високої мовленнєвої культури, зв'язно висловлювати свої думки в усній формі, тобто розвивати природну комунікативну здатність, формувати, покращувати й удосконалювати спілкування. На думку вченого, розвиток мовлення особистості зумовлене багатьма чинниками, найважливішими серед яких є наступність та перспективність у ланці сім'я – дошкільний виховний заклад – школа.

Василь Олександрович переконував, що роль рідного слова у дошкільному закладі важко переоцінити, оскільки у старших дошкільників пробуджується почуття захоплення кожним новим явищем. Він водив дітей до лісу, в поле, на берег річки, де вони, побачивши надзвичайну красу природи, сприймали найтонші відтінки слова, через які ця краса назавжди залишалася в їхніх душах і серцях. У них з'являлося бажання передати свої почуття в маленьких творах про природу. Саме ці твори-мініатюри, на переконання В. О. Сухомлинського, є найважливішою формою роботи з розвитку комунікативної здатності дітей [5]. Таким чином, у ході бесіди дітям якомога частіше потрібно задавати запитання: *Хто?*, *Що?*, *Куди?*, які сприяють відновленню у їхній пам'яті образів, та *Чому?*, *Навіщо?*, які вимагають від дітей умовисновків [4]. У свою чергу, колективна бесіда сприяє обміну думками, допомагає дітям разом «пережити» зображуване у творі, підводить до певних висновків, навчає думати, збуджує допитливість.

В. О. Сухомлинський високо оцінив гру, зазначивши, що “духовне життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе в світі гри, казки, музики, фантазії, творчості. Без цього вона – засушена квітка” [10, с. 158].

Ігрова діяльність має багатогранний вплив на психічний розвиток дитини, допомагає задовольнити дитячу допитливість та залучити до активного пізнання довколишнього світу. Дошкільний період є початковим етапом освоєння суспільного досвіду. Дитина розвивається під впливом вражень від навколишнього світу, у неї досить рано з'являється інтерес до життя й діяльності дорослих. Недаремно дитячу гру вважають дзеркалом суспільства.

Процес гри полягає у реалізації поставленої мети. Діти старшого дошкільного віку складають план, разом обирають засоби його здійснення. Із розвитком дітей мета стає складнішою, а план чіткішим: таким чином гра переходить у суспільну роботу. При цьому дитина старшого дошкільного віку готується до майбутньої дорослої діяльності, уявно оволодіває професією, переборює свою природну обмеженість, недосконалість. Гра старших дошкільників віддзеркалює їхні переживання та ставлення до життя, стає способом пізнання реальності та моделювання взаємин із оточенням.

У зв'язку з цим на заняттях потрібно використовувати різноманітні види ігор. Так, розмовні ігри навчають дітей слухати й сприймати мовлення співбесідника, реагувати на нього висловлюванням, відповідно до ситуації.

Слід відзначити, що такі види ігор, як жеребкування та лічилки задовольняють актуальні дитячі потреби, дають змогу самостійно організувати певну колективну гру; мирилки дозволяють налагодити міжособистісні взаємини. Означені ігри ("Киця Мура", "Трицю-Трицю, до роботи!", "Зайчику, зайчику, де ти був?") реалізуються в діалогічній формі, а головним засобом формування емоційного стану є інтонаційно-мімічний компонент. Цікавими також є казки, що належать до ігор, – це так звані словесні ігри, ініціаторами яких є дорослі ("Танцювали миші по бабиній хижі", "Був собі журавель", "Ми з тобою йшли", "Сидить Василь на припічку", "Був собі Нетяжка"). Вони являють собою короткі казкові історії, в основу яких покладено повторення одного й того ж тексту, що застосовується як своєрідний прийом розіграшу слухача [8, с. 101-102]. Казки В. О. Сухомлинського ("Бо я – людина", "Добре слово", "Хочеться сказати щось ніжне-ніжне", "Як Федько відчув у собі Людину", "Усмішка", "Ті самі слова", "Образливе слово", "Чого заплакав Мишко?" та ін.) важливо використовувати з метою розвитку в дітей соціальних норм міжособистісних взаємин і уміння дотримуватися їх під час бесід, спостережень, самостійної художньої та ігрової діяльності.

На думку В. О. Сухомлинського, праця над творами й казками – це не лише розвиток мовлення, а й самовиховання почуттів, це "загальнопедагогічна проблема, від вирішення якої залежить розумовий розвиток дітей, багатство їх духовного життя" [6, с. 53-55].

Висновки. Отже, необхідною умовою формування соціально активної особистості є вміння дитини старшого дошкільного віку взаємодіяти з людьми, які її оточують. Результативним при цьому є поєднання різноманітних навчально-виховних прийомів: спостереження за навколишнім середовищем, спілкування з іншими людьми, слухання, переказування та аналіз художніх творів, ігрова діяльність тощо.

З метою успішного формування соціально-комунікативної компетенції необхідне вмiле використання у процесі навчання та виховання iгрових та комунікативних ситуацій, завдяки яким розвиватиметься здатність дитини взаємодіяти з однолітками й вихователями.

Таким чином, керуючись принципами особистісно зорієнтованого навчання, необхідно забезпечити емоційний комфорт старших дошкільників на заняттях, що сприяє успішній реалізації завдань формування соціально-комунікативних умінь та культури спілкування дитини. Адже як зазначав В. О. Сухомлинський, без поваги, без любові до рідного слова не може бути ані всебічної людської вихованості, ані духовної культури.

Перспективи подальших досліджень. Вищезазначене свiдчить, що В. О. Сухомлинським зроблено вагомий внесок у дослідження питання формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників. Однак творчий та педагогічний доробок вченого, що вражає своєю багатогранністю, а особливо ті аспекти, що стосуються формування гармонійно розвиненої особистості дошкільників, ще недостатньо досліджені, у зв'язку з чим потребують подальшого ґрунтовного вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арушанова А. Г. Исследование развития коммуникативной компетенции дошкольника / А. Г. Арушанова // Наука о детстве и современное образование : материалы Международной юбилейной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения А. В. Запорожца. – М. : Школьная книга, 2005. – С. 51.

2. Бех І. В. Сухомлинський: два періоди дитинства – два образи Я [Електронний ресурс] / І. В. Бех. – Режим доступу : <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/51-2012-09-04-21-27-42.html>.

3. Кремень В. Г. Василь Олександрович Сухомлинський і сучасна педагогічна наука / В. Г. Кремень // В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : [монографія] / упоряд. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко ; авт. кол. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех [та ін.]. – Луганськ : ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – 504 с.

4. Лісовенко М. О. Розвиток зв'язного мовлення у дошкільників засобами казок В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / М. О. Лісовенко. – Режим доступу : <http://lib.znaimo.com.ua/docs/241/index-12409.html>.

5. Мамчур Л. І. Лінгводидактична спадщина В. О. Сухомлинського / Л. І. Мамчур. – Умань : РВЦ “Софія”, 2009. – С. 184.

6. Мамчур Л. І. Погляди В. Сухомлинського на розвиток комунікативної здатності та зв'язного мовлення молодших школярів [Електронний ресурс] / Л. І. Мамчур // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 53-55. – Режим доступу : <http://uchni.com.ua/kultura/11144/index.html>.

7. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника [Електронний ресурс] / Т. О. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 152

с. – Режим доступу :
http://socgum.mdpu.org.ua/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=3953&Itemid=0.

8. Скуратівський В. Берегиня : художні оповіді, новели / В. Скуратівський. – К. : Рад. письменник, 1987. – 278 с.

9. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1978. – 267 с.

10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.

11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.

12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.

Дата надходження до редакції: 31.01.2014 р.